

Alexandru Cosmescu

ABORDĂRI ACTUALE ÎN ANALIZA DISCURSULUI

Analiza discursului poate fi conceptualizată în mai multe moduri –ca abordare generală, ca metodă concretă, ca grup de metode, ca domeniu de cercetare.

Aceste diferențe derivă din diferitele definiții ale termenului *discurs*. În principiu, putem vorbi despre câteva abordări dominante:

1. discurs = text = limbaj în uz [1, p. 86; 2, p. ix]. Pentru cei care concep discursul în acest mod, obiectul de interes îl formează construcțiile lingvistice care depășesc limitele frazei (fraza fiind considerată, în lingvistica structurală, nivelul final al analizei lingvistice; cf. [3, p. 280]). În acest sens, analiza discursului pornește de la (și, parțial, se suprapune peste) gramatica textului, lingvistica textului, lingvistica transfrastică, într-o tradiție influențată de structuralism. Conform acestei abordări, textul este un ansamblu de fraze care dispun de trăsături precum coerența, coeziunea, acceptabilitatea, intenționalitatea etc.; obiectul analizei îl formează aceste trăsături ale textului și modul în care ele sunt actualizate prin structuri lingvistice.

2. discursul definit ca „grup individualizabil de enunțuri” [4, p. 6] sau „totalitate de texte reciproc relevante” [5]. O asemenea abordare se apropie de analiza genurilor și examinează modul în care un text (sau mai multe) corespunde principiilor/ normelor unei comunități de discurs. Deseori, o definiție similară este utilizată și în cadrul analizei critice a discursului.

3. discurs = intenție comunicativă [1, p. 6]. Conform acestei abordări, de profundă inspirație pragmatică, discursul este disociat de text, reprezentând ansamblul de intenții ale autorului acestuia și, pe de altă parte, „ceea ce este înțeles” de receptorul respectivului text. În acest sens, analiza încearcă să determine intenția comunicativă – *ce face* autorul *în și prin* textul pe care îl produce și cum este el înțeles de receptor. O abordare similară e cea lui E. Benveniste, care propunea o definiție mai îngustă a termenului *discours*, pe care îl opunea lui *histoire*. Pentru el, discursul presupune faptul-de-a-fi-adresat și intenția, în locutor, de a-și influența într-un anumit mod receptorul [4, p. 5].

4. discurs = domeniul general al interacțiunii verbale. Aici se pune accent în special pe negocierea sensului și pe modul în care discursul construiește realitatea. Această abordare este influențată parțial de teoria foucauldiană a discursului, construcționismul social și analiza conversației.

Analiza discursului presupune lectura atentă a unui text (eventual transcrierea unei conversații) și examinarea limbajului utilizat, pentru a înțelege mai bine felul în care participanții concep un fragment de realitate, structura interacțiunii acestora, modul în care intențiile lor comunicative sunt reflectate în limbaj. Adică, în multe cazuri, practica analizei discursului este similară, chiar dacă se pornește de la presupuziții teoretice diferite. Hugh Trappes-Lomax oferă o descriere foarte exactă a analizei discursului ca activitate:

„Analiztii discursului fac ceea ce oamenii, în experiența cotidiană a limbajului, fac în mod instinctiv și, în mare măsură, inconștient: observă tipare ale limbajului utilizat

și circumstanțele (participanții, situațiile, intențiile, rezultatele) cu care acestea se asociază în mod tipic. Contribuția specială a analistului discursului la această activitate altfel obișnuită e observarea conștientă, deliberată, sistematică și, în măsura în care e posibil, obiectivă, precum și producerea de rapoarte (descrieri, interpretări, explicații) privind lucrurile pe care le-a scos la iveală cercetarea lui” [6, p. 133].

În acest sens, analiza discursului se află la intersecția mai multor discipline – retorica, lingvistica, filozofia, sociologia, psihologia – și fiecare aplică metodologia de analiză (deseori virtualmente identică) într-o manieră proprie și în interese proprii.

În prezentul studiu îmi propun să prezint câteva abordări semantice în ceea ce ține de analiza discursului; ele servesc, în general, drept bază pentru abordările mai complexe.

Dacă ne referim la analiza semantică a discursului, probabil cea mai simplă variantă ar fi „analiza tematică a datului textual”, așa cum este ea practică în lingvistica franceză contemporană (cf. [7]). Analiza tematică a datului textual este aplicată, în principiu, asupra textelor scrise (în special literare) și presupune evidențierea aspectelor lexicale ale unei teme (tema fiind definită ca „acel ceva cu referință la care a fost scris un text”), apoi construirea unei rețele asociative din mai multe teme puse în relație, care ne pot ajuta să evidențiem „locul temei în economia semantică a textului” [7, p. 22].

Generalizând, o practică de acest tip ar funcționa mai mult la nivel intuitiv, pentru că o asemenea concepere a temei acceptă diferite interpretări ale secvenței textuale analizate (de exemplu, aceeași secvență textuală poate să se refere la acțiunea de a te trezi, la oboseală, la enervare etc.) și totul depinde de subiectivitatea interpretului și de obiectivele cercetării lui. Astfel, „locul” temei nu este în text, ci în competența textuală a lectorului-semantician – care poate inventa pe cont propriu teme pe care să le „descopere” ulterior în text.

În principiu, scopul unei analize tematice pare destul de clar – evidențierea rețelei asociative de teme, care contribuie la înțelegerea aspectului semantic și referențial al unui text și la integrarea materialului textual, uneori destul de variat, la un nivel mai general.

O altă abordare predominant semantică e „analiza semantică a discursului”, propusă de lingvistul olandez T. van Dijk. Pentru acest tip de analiză importantă pare a fi, întâi de toate, urmărirea coerenței. O formulare preliminară a acestui tip de analiză, după van Dijk [8, p. 105] se bazează pe următoarele presupoziii: „Presupunem [...] (1) că expresiile dintr-un discurs pot fi analizate ca succesiuni de propoziții și (2) că unitățile de sens atribuite propozițiilor sunt judecăți, care constau dintr-un predicat și un număr de argumente care ar putea avea diferite roluri (cazuale). Astfel, un prim aspect al analizei semantice de discurs e investigarea modului în care succesiunile de propoziții dintr-un discurs sunt legate cu succesiuni de judecăți ce stau la baza lor și cum sensul acestor succesiuni este o funcție a sensului propozițiilor sau judecăților constituente”.

Acest nivel de analiză se efectuează asupra a ceea ce van Dijk numește *coerență locală*. La acest nivel, se urmăresc structurile temă-remă, datum-novum, temă-comentariu, co-referința, anafora, pronumele posesive etc., care apar în fraze diferite. Pentru van Dijk, discursul e perceput atât ca serie de acte de vorbire, cât și ca act de vorbire global, și poate fi analizat, la acest nivel trans-frastic, cu ajutorul unei metode ce presupune combinarea teoriei actelor de vorbire, pragmaticii griceene, lingvisticii funcțional-sistemice etc.

În același timp, discursul nu poate fi redus doar la o succesiune de fraze și la sensul acestora, luat în parte. Înțelegerea discursului, pentru van Dijk, nu se poate reduce la înțelegerea sensului fiecărei expresii, deși sensul discursului este o funcție a sensului fiecărei expresii pe care o conține.

Astfel, van Dijk propune și noțiunea de *coerență globală* – la nivelul unei secvențe discursive mai ample sau al unui text întreg. Noțiunile precum *temă* sau *subiect* sunt reconstituite ca macrostructuri semantice care formează coerența globală a discursului, explicând ce este relevant și important în informația semantică din discurs. Putem vorbi, în acest sens, despre *tema* unui paragraf, a unei secțiuni sau a unui text, atunci când conectăm secvențele textuale la un nivel mai abstract și general – reducându-le la ceea ce van Dijk numește *macropropoziții* sau la titluri pentru o secvență textuală. Conform lui, textele pot fi rezumate doar datorită acestei capacități de a fi reduse la macrostructuri.

Concepția lui van Dijk poate servi la determinarea mai exactă a temei unui text sau a unei secvențe textuale și poate fi pusă la baza unei practici de analiză semantică de discurs.

Tot predominant semantică este analiza discursului în varianta propusă de lingvistul american Wallace Chafe. Pentru el, discursul reprezintă un „flux de sunete” determinat de un „flux de gânduri”. Una dintre forțele ce determină avansarea acestui flux de gânduri e prezența temelor discursive. El definește tema în modul următor [9, p. 674]: „agregat coerent de gânduri introdus de un participant la conversație, dezvoltat fie de acel participant, fie de altul, fie de câțiva participanți împreună, apoi încheiat în mod explicit sau lăsat să se estompeze”.

Temele pot avea elemente active – cele despre care se vorbește la momentul prezent –, semiactive (legate cu cele active și care pot fi activate la un moment ulterior în discurs) și inactive. Una dintre sarcinile pe care și le propune analistul e examinarea temelor discursive, a modului în care sunt dezvoltate acestea (inclusiv prin interacțiunea participanților – strategiile conversaționale de dezvoltare a unei anumite teme – și aici se implică și elemente de pragmatică), a strategiilor de interacțiune verbală (elemente de analiza conversației) etc.

Prima etapă în analiza discursului conform abordării lui Chafe [9, p. 674] o reprezintă „ascultarea unei înregistrări a unei conversații pentru a identifica temele, segmentele de discurs în care unul sau mai mulți vorbitori vorbesc despre același lucru”. În general, temele identificate sunt încadrate în „supra-teme” mai generale. După ce a fost identificată secvența supusă analizei, analistul descrie modul în care este prezentată și dezvoltată tema – adică schema de prezentare a ei. Voi examina analiza schematică în paragraful dedicat abordărilor sintactice.

O abordare a analizei discursului mai apropiată de filozofie, dar păstrând referințele lingvistice de la care se pornește pentru analiză, presupune evidențierea și examinarea „armăturii conceptuale” a unui text – a conceptelor fundamentale prezente în el și a relațiilor dintre acestea (o întreprindere destul de apropiată de analiza tematică) – precum și a „structurii narative” a textului, a organizării lui sintactice, a ordinii în care sunt fixate diferite secvențe. Un aspect important al acestei analize este și examinarea presupuzițiilor care stau la baza textului; dacă folosim, precum structuraliștii, metafora *rețelei* (cf. [10, p. 10 și urm.], presupuzițiile ar fi cele care fixează într-o anumită poziție ochiurile acesteia.

În acest sens, analiza semantică a discursului – un mod de a formaliza înțelegerea discursului – servește drept bază pentru elaborarea ulterioară a textului cercetătorului (o descriere a structurilor discursive identificate) sau ca punct de pornire pentru o analiză mai complexă, care să includă și considerații pragmatice, sintactice sau de alt ordin.

Referințe bibliografice

1. H. G. Widdowson. *Discourse Analysis*. – Oxford, 2007.
2. Raphael Salkie. *Text and Discourse Analysis*. – London, 1995.
3. Mihail Bahtin. *Эстетика словесного творчества*. – Москва, 1979.
4. Mills Sara. *Discourse*. – London, 1997.
5. Robert de Beaugrande, Wilhelm Dressler. *Introduction to Text Linguistics*. (http://beaugrande.com/introduction_to_text_linguistics.htm – 14. 04. 2010).
6. Alan Davies, Catherine Elder. *Handbook of Applied Linguistics*. – Oxford, 2004.
7. Éveline Martin. *Thème d'étude, étude de thème*. În: F. Rastier. *L'Analyse thématique des données textuelles : l'exemple des sentiments*. – Paris, 1995.
8. Teun van Dijk. *Semantic Discourse Analysis*. (<http://www.discourses.org/OldArticles/Semantic%20discourse%20analysis.pdf> – 14. 04. 2010).
9. Wallace Chafe. (2001). *The Analysis of Discourse Flow*. În: D. Schiffrin, D. Tannen, H. E. Hamilton. *The Handbook of Discourse Analysis*. – Oxford, 2001.
10. Marianne Jorgensen, Louise J. Phillips. *Discourse Analysis as Theory and Method*. – London, 2002.

Institutul de Filologie
(Chișinău)